

Apie Įstatymo ontologiją ir Būties užmarštį

Rita Šerpytytė

Vilniaus universiteto Filosofijos institutas
Vilnius University, Institute of Philosophy
Universiteto g. 9/1, LT-01513
rita.serpytyte@fsf.vu.lt
<https://orcid.org/0000-0002-4818-1192>

Santrauka. Straipsnyje hipotetiškai keliama Įstatymo ontologijos kaip „pirmosios filosofijos“ idėja. Šios idėjos pristatymas ir pagrindimas siejamas su pačios prieigos prie įstatymo svarstymo permąstymu. Tokia prieiga numato, kad įstatymas bus tyrinėjamas ne kaip teisės, ne kaip teisės teorijos, net, o tai ypač svarbu, – ne kaip teisės filosofijos objektas, o pagrindžiant galimybę į jį teoriškai pažvelgti filosofiniu ontologiniu žvilgsniu, atskleidžiant pamatinę įstatymiškumo sąsają su būtimi. Tuo tarpu Įstatymą laikant duotybe, nekeliant įstatymiškumo kaip tokio atsiradimo apskritai klausimo, ieškant „teisingų“, „prigimtų atitinkančių“ įstatymų, net ir tada, kai vartojami ontologinę prasmę turintys terminai, iš tiesų atskleidžiamas ne ontologinis įstatymiškumo atsiradimo kontekstas, o tik pareiškiamos ontologinės pretenzijos veikiančioms įstatymams. Straipsnyje aptariamos Antikos filosofijos tyrinėtojo Wernerio Jaegerio įžvalgos, leidžiančios permąstyti įstatymo ontologijos idėją ir numatyti įstatymo sampratos „perkrovimo“ kryptį.

Pagrindiniai žodžiai: Įstatymas, Būtis, *Nomos*, *Dike*, ontologija.

On the Ontology of Law and the Oblivion of Being

Abstract. This article hypothetically puts forth the idea of the ontology of Law as the “First Philosophy”. The presentation and justification of this idea is linked with the rethinking of the approach to examining law. This approach seeks to investigate law neither as the object of jurisprudence, legal theory, nor even, and this is especially crucial, legal philosophy; it rather consists in justifying the possibility of looking at the law from an ontological philosophical perspective, revealing the fundamental link between law and being. In contrast, by treating law as a given and not raising the question of its emergence as such, by searching for “right” laws “in accordance with nature”, even when ontological terms are being used, the ontological context of law’s emergence is not revealed; rather, only ontological pretensions to existing laws are asserted. This article discusses the work of the Ancient philosophy scholar Werner Jaeger, which allows one to rethink the idea of the ontology of law and to outline the direction for “resetting” the notion of law.

Keywords: Law, Being, *Nomos*, *Dike*, ontology.

Padėka. Šis straipsnis yra projekto „Įstatymo ontologija“ tyrimų dalis. Šis projektas finansuojamas Lietuvos mokslo tarybos (LMTLT), projektas Nr. P-MIP-21-193, sutartis Nr. S-MIP-21-51.

Received: 24/11/2021. Accepted: 5/1/22

Copyright © 2022 Rita Šerpytytė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Prieš porą metų publikavau savo monografiją *Tikrovės spektrai. Vakarų nihilizmas tarp diagnozės ir teorijos* (Šerpytytė 2019). Kaip tik šioje monografijoje atliktų tyrimų pagrindu ir buvo prieita prie naujos tyrimo idėjos – įstatymo ontologizavimo idėjos. Tačiau pats minimos monografijos tikslas buvo kitas – atskleisti nihilizmo ryšį su tikrovės problema ir jo buvimą performatyvu. Šios dvi išvalgos persmelkia visą knygos turinį ir lemia jos struktūrą. Bet trečiojoje monografijos dalyje „Nihilizmas ir įstatymo ontologija“ yra iškelta drąši ir originali hipotezė apie įstatymo, o gal net teisės sferos ontologinį pirmumą, savotišką išskylančią galimybę įstatymo, teisės, teisingumo sferą laikyti „pirmąja filosofija“. Vis dėlto ši hipotezė negalėjo būti išplėtotą kaip savarankiška idėja nihilizmo ir tikrovės santykį tyrinėjančios monografijos kontekste. Tad *Tikrovės spektrus*, nihilistiškai užklausančius apie tikrovę, galima būtų laikyti tyrimu, kurio išdava yra hipotetinė įstatymo ontologijos idėja, reikalaujanti atskiro tyrimo bei pagrindimo. Šiame straipsnyje ir bus bandoma išryškinti ir pagrįsti ontologinės prieigos prie įstatymo būtinybę.

Įstatymo ontologija: prieigos klausimas

Išraiška „Įstatymo ontologija“ nusako hipotetinę idėją, kad įstatymas bus tyrinėjamas ne kaip teisės, ne kaip teisės teorijos, net, o tai ypač svarbu, – ne kaip teisės filosofijos objektas, o pagrindžiant galimybę į jį teoriškai pažvelgti filosofiniu ontologiniu žvilgsniu, atskleidžiant pamatinę įstatymiškumo sąsają su būtimi. Tokioje idėjos perspektyvoje ypatingą svarbą įgauna išeities pozicijos originalumas ir naujumas: įstatymo sąsaja su būtimi bus atskleidžiama ne modernybės mąstymo konceptų diktuojamoje perspektyvoje, kai susitelkiama į teisės, pozityvių įstatymo pagrindų paiešką, kartu patį pozityvaus įstatymiškumo egzistavimą laikant išeities pozicija, o keliant klausimą apie paties įstatymiškumo anapus teisės ir pozityvių įstatymų kilmę, pačios teisės fenomeno kilmę, atskleidžiant ontologinę įstatymiškumo prasmę, o svarbiausia – pačią teisę ir pozityvius įstatymus laikant tam tikra būties mąstymo išdava. Ši idėja nebūtų galėjusi išsikristalizuoti, jei filosofijos istorijoje nebūtų buvę bandymų realizuoti panašią nuostatą. Pirmiausia tektų paminėti, kad įstatymiškumo ontologijos šaknys glūdi Platono filosofijoje, svarstant, kaip *dike* tampa *nomoi*, ir aktualizuojant *nomos* klausimą¹, taip pat, – kad Georgo Wilhelmo Friedricho Hegelio išeities pozicija įstatymų ir tikrovės santykio atžvilgiu yra susijusi su modernybės įtvirtintos perskyros tarp pozityvių įstatymų ir natūralios (prigimtinės) teisės įveikimu bei įstatymiškumo / teisės ir tikrovės sąsajos ontologine paieška, taip oponuojant net daugumai vokiečių idealizmo klasikų². Tačiau didžiausias impulsas įstatymiškumo klausimą kelti kaip ontologijos klausimą yra Giorgio Agambeno darbai. Agambenas apskritai permašto iš naujo Vakarų filosofinę tradiciją ir joje (daugiausia modernybės mąstymo) įtvirtintus konceptus: politiškumą, galią, kalbą, suvereną, šventybę, taip pat ir įstatymą. Tačiau

¹ Žr. Platonas 2014; Platone 2005; Platonas 2005.

² Žr. Hegel 2000.

dauguma jo permąstytų konceptų (pirmiausia politikos samprata) sulaukia išskirtinio tyrinėtojų dėmesio, o to negalima pasakyti apie įstatymo sampratą. Nepaisant akivaizdaus jo įstatymo sampratos originalumo, ontologinė įstatymiškumo plotmė lieka tyrinėtojų akiračio nuošalėje. Kitaip tariant, į Agambeno įstatymo sampratą dažniausiai žvelgiama modernybės mąstymo žvilgsniu, bandant parodyti „kitoki“ teisės ir pozityvių įstatymų pagrindą, atrandamą Agambeno, tačiau nematant reikalavimo ontologiškai kelti patį įstatymo klausimą. Tai kaip tik ir nukreipia ontologiškai įstatymiškumo klausimą kėlusiu koncepcijų sisteminiu tyrimu atsakyti į klausimą, kas yra Įstatymas, parodant, kad „tikras“ teisės ir įstatymų pagrindas yra negatyvus: tenka ieškoti ne „sureguliuotos tvarkos“ pozityvaus pagrindo, o anomišką sferą, negatyvų beįstatymiškumo būvį atskleisti kaip nuolatinį būtišką *nomos*, įstatymo, tvarkos poreikį. Toks tikslas bus realizuojamas įstatymo ontologijos perspektyvoje permąstant konceptus bei konceptualines perskyras, mąstymo istorijoje lydėjusias ne tik filosofinius teisės, įstatymų, teisingumo sampratų svarstymus, filosofinius teisės santykio su politikos ir etikos sferomis svarstymus, bet ir teisės doktrinas: teisingumą, legalumą, legitimumą, prievartą, galią, paklusnumą, atsakomybę etc.

Lietuvoje įstatymiškumo tyrimai netraktuojami kaip ontologijos objektas. Gana siauri, sporadiški, atsitiktinės temas įtraukiantys teisės filosofijos tyrimai yra atliekami, tačiau jie išlieka modernybės mąstymo nubrėžtoje teisės filosofijos klausimų perspektyvoje, tai yra nekelia teisės fenomeno kaip tokio kilmės ir prigimties klausimo, o orientuojasi į įstatymų (suprantamų kaip pozityvūs) pagrindo paiešką arba į taip suprantamą pagrindą atremia atskirų su teise susijusių klausimų traktavimą.

Užsienyje visada būta filosofų dialogo su teisininkais, teisės filosofijos tyrimų, ontologinio teisingumo idėjos permąstymo (Jacques'as Derrida, Paulis Ricœur'as, Gianni Vattimo, Massimo Cacciari etc.)³, bet įstatymiškumo ontologijos radikali hipotezė ir ten nebuvo sistemiskai svarstyta. Taip pat esama šiuolaikinių klasikų, tokių kaip jau minėto Agambeno, originalių įstatymo koncepcijų, leidžiančių išryškinti įstatymo ir būties (mąstymo) sąsają bei atpažinti tokio mąstymo ištakas senovės graikų kultūroje ir vokiečių idealizmo klasikų darbuose⁴. Tačiau užsienio tyrinėtojų darbuose, interpretuojančiuose originalias (tarp jų ir Agambeno) koncepcijas, nesama sistemiško tokių koncepcijų tyrimo, orientuoto į įstatymo ontologinės prasmės išryškinimą.

Taigi šiuo straipsniu teoriškai svarstoma originali ir drąsi įstatymo ontologizavimo galimybės hipotezė.

Ontologinė prieiga prie įstatymiškumo tyrimo yra aktuali ir kaip filosofijos – konkrečiau – šiuolaikinės ontologijos specifinis tyrimas, ir kaip filosofijos tyrimas, pretenduojantis problemiskai perbraižyti gerokai išblukusias ar supainiotas ribas tarp filosofinės ontologijos bei jos atskirų disciplinų (teisės filosofijos, politikos filosofijos, etikos); kita vertus, toks ribų perbraižymas filosofijos krypties viduje implikuoja santykio su teisės disciplinomis – teisės teorija, kriminologija etc. transformacijas bei metodologinę šių tyrimų svarbą teisės

³ Žr. Derrida 1998: 3–60; Vattimo 1998: 275–291; Agamben 2005a; Agamben 2003; Cacciari 2002.

⁴ Žr. Hegel 2000.

disciplinoms. Idėjos aktualumą ir poreikį permąstyti įstatymiškumo sampratą patvirtina ne tik teoriniai tyrimai, kai nežinoma ar miglotai nutuokiama pati atskirų problemų disciplininė dislokacija ar teorinės priegios numatymas. Tai pasakytina, pavyzdžiui, apie seną teisės ir teisingumo santykio problemą, teisės ir etikos, teisės ir politikos santykio svarstymus, atsakomybės, prievartos, galios sampratų interpretacijas. Tačiau išnarpliota teorinė painiava gali turėti ir praktinę vertę bei naudą. Kad įstatymiškumo prigimties klausimas kaip susijęs su prievartos ir galios realizacija yra svarbus ir kad jo nepavyks išspręsti apeliuojant vien į empirinį, kad ir pačių šiuolaikiškiausių mokslų lygmenį, parodė ir dabartinio pasaulio iššūkiai, konkrečiai COVID-19 situacija ir svarstymai apie valstybės galias, prievartą, individų autonomiją, laisvę etc.

Beje, apie šitą schizmą, pirmiausia tarp jurisprudencijos (teorijos) ir filosofijos, užsimena ir Gianni Vattimo viename iš pirmųjų jo ir Jacques'o Derrida organizuotų seminarų – filosofų susitikimų su teisininkais dar praeito amžiaus pabaigoje, pavadintame *Diritto, giustizia e interpretazione* (Vattimo, Derrida 1998). Drįsčiau teigti, kad išraiška, kurią Vattimo vartoja situacijai apibūdinti ir kuri gali kiek gluminti – *pradžios sutrikimas / gėdijimasis* (*l'imbarazzo del cominciamiento*) ne tik kyla iš disciplininės schizmos tarp teisės, filosofijos, etikos, klasikinės filologijos sričių, bet ir nurodo tam tikrą įstatymiškumo ontologijos krizę.

Gianni Vattimo:

Man atrodo, kad šito susitikimo tarp juristų ir filosofų atveju pradžios sutrikimas / gėda sykiu yra konstituciškai esminis aspektas (veikiau aspektas) tos problemos, kuriai ir norime skirti [svarstymus]. Tiksliau tariant, man atrodo, kad seminaro tema, formuluojama trimis išvardintais terminais [teisė, teisingumas, interpretacija – R. Š.], yra ne kas kita kaip skirtingas, kitoks būdas išreikšti esminę pradžios sutrikimo / gėdijimosi prasmę (Vattimo, Derrida 1998: 276).

Ir, matyt, kad sumažintų tą pradžios „gėdijimosi“ jausmą jį išsakydamas artikuliuotai, o gal kaip tik jį eskaluodamas, Vattimo primena:

Kas kreipiasi į teismą, argumentuoja, kaltina, gina ir ginasi arba teisia ir baudžia, arba apskritai rekonstruoja įstatymo prasmę ir jų taikymo sritį, visa tai visada daro normų, kurias randa jau-duotas (*già date*) šviesoje, normų, kurių legitimumas savo ruožtu grindžiamas faktu laikyti pagrindu jau priimtus sprendimus arba jau suformuluotas interpretacijas, teisinius ir jurisprudencinius precedentus (Vattimo, Derrida 1998: 276).

Vattimo ironiškai nurodo tą jurisprudencijos ir įstatymų taikymo praktikos atsirėmimą į „pagrindą“ „jau“ (*già*), kuris dažniausiai indikuoja ne ką kita, kaip pačios teisės ribas, jos ribotumą. Todėl ir Vattimo pastebėjimai leidžia klausti – ar ta nuoroda į precedentą kaip tik nesignifikuoja įstatymo, teisės ontologinės krizės? Kita vertus, toks nepateisinamas pasitikėjimas rasti atramą tame „jau“, manant, kad „precedento“ paieška atves iki pačios įstatymo „prigimties“, jo „teisingumo“, yra paremta ne kuo kitu, o modernybės mąstymu ir jo „logika“.

Taigi minėta pretenzija perbraižyti disciplinų ribas, išieities tašką matant ontologinėje įstatymiškumo sampratos perspektyvoje, pirmiausia yra pagrįsta modernybės mąstymo

suformuotų konceptų dekonstrukcija. Ši dekonstrukcija būtų atliekama remiantis ne tik Antikos filosofijos pozicijomis bei jų teorinių nuostatų šiuolaikiniu išryškiniu, bet ir klasikinės filologijos tyrimais, beveik visada laikomais antriniais, įdomiais tik patiems klasikiniais filologams ir neturinčiais didesnės teorinės reikšmės šiuolaikiniams įstatymiškumo prigimties tyrinėjimams. Taigi svarbu (ir tai dar vienas šios hipotetinės idėjos aktualumo aspektų) ne savavališkai ir savitiksliai dekonstruoti modernybės mąstymo nuostatas įstatymo atžvilgiu, bet tai daryti remiantis klasikinės filologijos klasikų, tokių kaip Werneris Jaegeris⁵, tyrimais ir nuostatomis, per pačios įstatymo sferą liečiančios graikiškos terminologijos kilmę, tų terminų atsiradimo ne ontinį, o ontologinį pagrindą, leidžiančiais išvysti ontologinę įstatymiškumo perspektyvą. Tad įstatymiškumo klausimo ontologizavimu taip pat pretenduojama „reanimuoti“ užgesusį teorinį santykį su klasikinės filologijos disciplina.

Įstatymo ontologija: problemos ištakos ir perspektyvos

Ir vis dėlto imant svarstyti „Įstatymo ontologijos užmaršties“ klausimą, Martino Heideggerio tonu privalu paklausti – ar tikrai ir filosofija buvo užmiršusi įstatymo sąsają su būtimi? Ar šio klausimo eskalavimas nėra veržimasis pro atviras duris? Juk net paviršutiniškai metus žvilgsnį į filosofijos istoriją, matyti, kad nuo ankstyviausių graikų filosofijos laikų filosofija kalba apie *nomos*. Kalba tada, kai apie jokią specifinę sritį ar discipliną, tokią kaip teisės filosofija, negali būti nė kalbos, tada – kai tik ima kristalizuotis skirtis tarp veikiančių (vėliau įvardytų pozityviais) įstatymų ir įstatymiškumo kaip tokio, teisės kaip tokios. Ar tada, kai filosofija kalba apie „teisingus“ įstatymus, supriešindama juos su vadinamaisiais pozityviais (nors ir nevertodama to termino), arba tada, kai ji ieško „tikrosios“ įstatymo „prigimties“, nepaisoma įstatymo sąsajos su būtimi? Ir ką tada veikia Platonas *Valstybėje*, *Įstatymuose* arba rašydamas II ir VII laiškus?

Atrodytų, šie klausimai, net ir perskaityti kaip retoriniai, diskredituoja patį poreikį „atnaujinti“, „perkrauti“ įstatymiškumo santykį su būtimi. Tačiau sunkiau išvelgiama tokia požiūryje glūdinti mintis, kad visgi pradedama nuo jau „esančių“ įstatymų, nuo „jau“ „esančio“ įstatymiškumo. Įstatymą laikant duotybe, nekeliant įstatymiškumo kaip tokio atsiradimo apskritai klausimo, ieškant „teisingų“, „prigimtį atitinkančių“ įstatymų, net ir tada, kai vartojami ontologinę prasmę turintys terminai, iš tiesų atskleidžiamas ne ontologinis įstatymiškumo atsiradimo kontekstas, o tik pareiškiamos ontologinės pretenzijos veikiančioms įstatymams. Taigi šitas talpus vatimiškas „jau“ liečia ne tik jurisprudenciją, nesigilinančią į filosofijos iššūkius, bet ir pačią filosofiją. Tik filosofijoje (turiu galvoje didžia dalimi taip ir neįveiktą modernybės mąstymą) šitas „jau-duotas“ liečia ne tiek galiojančių įstatymų taikymo sritį, kiek patį įstatymą kaip tokį. Modernybės filosofija be jokio „pradžios gėdos“ jausmo įstatymą aptinka „jau“ esantį ir ima atkakliai ieškoti jo „teisingumo“ pagrindų, veikiančius įstatymus priešpriešindama „idealiai“,

⁵ Žr. Jaeger 2020 (2003); Jaeger 2019.

„tikrajam“, tačiau palikdama nuošalėje patį įstatymiškumo kaip tokio radimąsi kultūroje, t. y. užmiršdama įstatymo būtiškąjį pagrindą.

O tikrą akstiną laikyti įstatymo ontologiją užmarštimi suteikia didis praeito šimtmečio klasikinės filologijos metras Werneris Jaegeris, savo išskirtiniu tekstu „Teisės apologija“ (Jaeger 2019), pasirodžiusiu dar Antrojo pasaulinio karo išvakarėse. Šiame provokuojančiame tekste ne tik priminta, kad kalbėti apie teisės filosofiją Antikos aušroje dabartine termino prasme nėra jokios galimybės – teisės filosofija arba, tiksliau, jos užuomazgos, ima formuotis tik Platono–Aristotelio mokyklose. Pirmojo tikro teisės filosofo vardą Jaegeris priskiria Teofrastui ir jo veikalui „Apie įstatymus“ (Jaeger 2019: 11–12), kuris, jei būtų išlikęs, ko gera, būtų pirmasis teisės filosofijos veikalas. Tačiau – moderniai traktuojantis problemą. Jaegerio tekste sykiu yra pirmą kartą aiškiai pasakyta, kad graikų samprotavimai apie teisę, įstatymą ir teisingumą yra kur kas ankstesni, nei galime rasti kažko panašaus į teisės filosofiją užuomazgas. Būtent tuose ankstyviausiuose graikų kultūros artefaktuose ir tenka ieškoti įstatymiškumo radimosi liudijimų, indikuojančių įstatymiškumo sąsają su būtimi.

Taigi, kaip teigia Jaegeris savo minėtame garsiajame tekste, ir kas, tiesą sakant, nėra nauja žinia, graikai, dar toli iki teisės teorijos ar filosofijos atsiradimo, intensyviai svarstė teisės prigimties ir teisingumo klausimus. Ir čia Jaegeris pirmiausia nurodo ne tik graikų filosofus, bet ir poetus – Homerą ir kt. Anot Jaegerio, beveik kiekviename Antikos kūrinyje svarstomas teisės ir teisingumo prigimties klausimas (Jaeger 2019: 12). Taigi pirma nei teisės, kaip bendrojo gyvenimo principo apibrėžimą, galima aptikti teorines jos prasmės paieškas (Jaeger 2019: 12). Būtent į tą pirmą pradę ar netgi primityvią juridinio mąstymo fazę ir krypsta didžiojo interpretatoriaus Jaegerio žvilgsnis. O būtent – ankstyviausiems graikiškosios kultūros artefaktams atstovaujanti homeriškąjį laikotarpį – Homero *Iliadą* ir *Odisėją*. Ir čia įstatymo, teisės ir teisingumo svarstymuose susiduriame su klausimu terminų, kurie sykiu atskleidžia ir tų svarstymų pobūdį. Kaip nesunku pastebėti, bet būtent į tai ir atkreipia dėmesį Jaegeris, čia dar neaptinkame kur kas vėlesnės vartosenos termino *nomos*. Homeriniu laikotarpiu, be abejo, neegzistuoja jokia kodifikuota teisė. „Jurisdikcija, – kaip teigia Jaegeris, – yra visiškai besiremianti papročių autoritetu bei oraline tradicija; tam Homeras vartojo žodį *thémistes*, kas, atrodytų, reiškė „potvarkius“ / „taisykles“ („*ordinanze*““ (Jaeger 2019: 13–14). Svarbu yra tai, kad, kaip pastebi Jaegeris, Homeras nesiekė savo epu ir atskiromis jo scenomis pavaizduoti konkretaus teisingumo įgyvendinimo akto, priešingai – kiekvienas iš su teisingumu susijusių aprašymų jau reprezentuoja teisingumą kaip bendrąjį principą. Jaegeris ypač akcentuoja Uliso išsilapinimo nepažįstamoje žemėje, nežinomoje šalyje situaciją. Tada Ulisas su tam tikra baimė klausias: „Kas yra šios žemės gyventojai? Ar jie yra piktadariai ir laukiniai be teisingumo, ar gerbia svetimą šalį ir bijosi dievų?“ (Jaeger 2019: 13). Taigi teisingumas – *dike* – yra ta riba, kuri pasaulį padalija į barbarų ir civilizuotąjį, t. y. piliečių, pasaulį.

O barbariškasis kiklopus pasaulis, kuriame gyvenama primityvioje prigimties būklėje, yra pasaulis be įstatymų. Čia Jaegeris, interpretuodamas Homerą, žodžiui *thémistes* jau suteikia įstatymo (*legge*), o ne potvarkių ar taisyklių (*ordinanze*) reikšmę. Teisingumo kaip

graikų pasaulio kultūrai atstovaujančio principo, o taip pat teisės ir įstatymų prasmės paiešką Jaegeris išvelgia ir Hesiodo epinėse poemose. Nors tai jau skirtingos nei homeriškasis pagarbumas įstatymiškumui paieškos. Hesiodo poemose atrandame ir mitines įstatymiškumą ir teisingumą įkūnijančias figūras: *Eunomia*, *Dike* ir *Eirene*, kurios yra nuoroda į įvairius įstatymiškos tvarkos aspektus (Jaeger 2019: 14–15).

Pohomeriniu laikotarpiu homeriškąją teisės sampratą žymintis terminas *themis* (potvarakis, taisyklė) palapsniui užleidžia vietą terminui, kuriam pirmenybę teikė Hesiodas, – *dike*. Kaip pastebi Jaegeris, atrodo, kad šis terminas, kaip minėta, iš pradžių reiškė padalijimą, suskirstymą – ribą tarp barbariškojo ir piliečių pasaulio. Tačiau „kitais žodžiais tariant, pagrindinė tendencija buvo tokia, kad nuo autoritariškos teisės sampratos buvo pereinama prie racionalios, kuri išryškino lygybės faktorių (*dike* įprastai buvo apibrėžiama kaip „tas pats“ – „lygu“ – („*l'eguale*“) ir abipusis išsipareigojimas“ (Jaeger 2019: 17).

Čia reikėtų pastebėti ir išryškinti, kuo Jaegerio tekstas „Teisės apologija“, kaip ir jo mąstymas apskritai, išsiskiria iš kitų Antikos tyrinėtojų. Werneris Jaegeris – mąstytojas, kuriame kaip niekame kitame dera klasikinės filologijos ir filosofijos išmanymas. O būtent šių dviejų kultūros sričių, šių disciplinų simultaniškame praktikavime ir gali būti atskleista teisingumo, teisės ir įstatymo pirmapradė, t. y. būtiškoji, prasmė. Imdamas į rankas Antikos juristų tekstus, jis juos ima kaip filosofas, o filosofinius ikisokratikų, Platono, Aristotelio tekstus jis skaito juridinei kompetencijai atstovaujančio klasikinio filologo akimis. Ši dalykinė simbiozė tampa ypač aktuali, kai pereinama prie rašytinių įstatymų, kodifikuotos teisės santykio su filosofinėmis nuostatomis dėl teisingumo ir įstatymiškumo aiškinimo. Būtent tada, tame kontekste Jaegeris ir aptinka, kad ir pozicionuojantis jurisprudencijai kaip atskirai sričiai anapus filosofijos, teisei atsiskiriant nuo filosofijos, graikų pasaulį valdo vienas „tas pats“ ontologinis principas – teisingumo – *dike* – principas.

Didžiojo Atėnų įstatymleidžio Solono politinėje elegijoje *Eunomia*, pasak Jaegerio, *Dike* pasirodo kaip teisingumo deivė, kuri nenuleidžia savo skvarbios akies nuo įstatymų. „*Dike*, kai nužengia paskirti bausmės piktadariui, pasirodo kaip visagalė, kaip ir Hesiodo poemose; visažinė ir viską matanti, o taip pat nepriklausoma nuo žmogiškojo teisingumo“ (Jaeger 2019: 19).

Kad Solono tekstuose susiduriama su kitokia įstatymo samprata, yra akivaizdu ir be aštrių Jaegerio pastebėjimų. Akivaizdu ir tai, kad turime reikalą su beužgimstančiu skirtumu tarp žmogiškų (rašytinių) įstatymų ir *Nomos / Dike* kaip aukštesnės, dieviškos instancijos supratimu. Tačiau Solono nuopelnas, kurį akcentuoja Jaegeris, yra ypač tas, kad jo (Solono) „teisingumo samprata buvo labai tolima paprasčiausiam paklusnumui įstatymams; jis siekė atkurti pilnutinę harmoniją tarp rašytinio įstatymo ir to, kuris savo protingumu atskleidavo daiktų natūralią ir logišką tvarką, kurią jis vadino *eunomia*“ (Jaeger 2019: 19).

Tačiau Antikos nuopelnas, tiesą sakant, yra ne tiek tas, kad jos savimonėje vis labiau ryškėja priešara tarp veikiančių, rašytinių (pozityvių) įstatymų ir „idealaus“, „prigimtų atitinkančio“, „teisingo“ įstatymo, o būtent tas, kad jos savimonėje pati teisingumo – *Dike* – samprata nukreipia į įstatymiškumo būtiškąsias šaknis.

Galime teigti, kad dargi ankstyviausiose filosofinėse mokyklose, pirmiausia Mileto, juridinis mokymas transformuojasi į filosofinę spekuliaciją. Jaegeris taip pat akcentuoja, kad svarbiausias to laiko konceptas, svarbiausia sąvoka *dike*, iš socialinio žmonių pasaulio perkeliamas į pasaulį apskritai ir imamas vartoti kaip raktinis žodis naujai racionalistinei gamtos / prigimties interpretacijai (Jaeger 2019: 21). Taigi Anaksimandro *dike* numato universumo prasmę ir tvarką ir gelbsti jį nuo chaoso. Todėl Jaegeris gali teigti: „[...] žengdamas šį žingsnį ir išplėsdamas *dike* taisyklę visos realybės atžvilgiu, graikų juridinis mąstymas aiškiai atskleidė savo kaip juridinio mąstymo prigimtį ir parodė, kad jis grindžiamas teisingumo ir būties sąsaja. Teisingumo autoritetas pasirodydavo kaip priklausomas nuo santykio su būtimi“ (Jaeger 2019: 22).

Tolesnis teisingumo *dike* kaip aukščiausiojo universumo principo sampratos plėtojimas priklauso Parmenidui ir Herakleitui. Galima sakyti, kad Parmenidas jau pateikia labai rafinuotą įstatymiškumo sampratą: eksploatuodamas privatyvumo judesį, jis formuluoja būties įstatymą, o sykiu – įstatymą pagrindžia *ontologiškai*, atribodamas jį nuo negatyvumo. Kitaip tariant, kaip teigia Jaegeris,

Tikrasis būties įstatymas [...] yra būti visam laikui atskirtai nuo savęs neigimo. Ir dievybės, kurios filosofinėje epinėje Parmenido poemoje lydi filosofą keliu, vedančiu pro tiesos vartus, yra vadinamos *Themis* ir *Dike*, kadangi tiesa, kuri jam atveriamą, yra būties pažinimas (Jaeger 2019: 25).

Kad ir fragmentiškai aptarus svarbiausius įstatymo ontologinio išaknytumo aspektus, leidžiančius įžvelgti būties ir įstatymo genealoginį tapatumą, gali kilti klausimas, kur, tiesą sakant, glūdi problemos esmė, t. y., kas verčia laikyti šią, atrodytų, pakankamai aiškiai suformuluotą būties ir įstatymo tapatybės idėją esant susijusia su būties kaip įstatymo užmarštimi? Ir čia atsakymas būtų trumpas ir paprastas – sofistų mąstymas, kuriuo iš esmės vienaip ar kitaip paremtas modernybės diskursas bent jau įstatymų sampratos požiūriu. Tad tolesnis įstatymo būtiškųjų parametrų užmaršties svarstymas yra susijęs su sofistų ir modernybės diskurso permąstymu. Einant šia kryptimi atsiveria kelias ir būtinai aptarti ne tik šiuolaikinės filosofijos, bet ir vokiečių idealizmo klasikų indėlių, leidžiančius „perkrauti“ įstatymo ontologiją.

Literatūra

Abbott, M. 2019. Agamben e la questione dell'ontologia politica, in *Giorgio Agamben. Ontologia politica* (a cura di V. Bonacci). Macerata: Quodlibet.

Agamben, G. 2005a. *Homo Sacer. Il potere sovrano e la nuda vita*. Torino: Einaudi editore.

Agamben, G. 2005b. „Introduzione“ a Carl Schmitt, in *Un giurista davanti a se stesso. Saggi e interviste*, a cura di Giorgio Agamben. Vicenza: Neri Pozza: 7–28.

Agamben, G. (2003) 2008. *Stato di eccezione*. Torino: Bollati Boringhieri.

Agamben, G. 2008. *Il sacramento del linguaggio. Archeologia del giuramento*. Roma–Bari: Laterza.

Agamben, G. 2013. *Idea della prosa*. Macerata: Quodlibet.

Cacciari, M. 2002. *Icone della Legge*. Milano: Adelphi edizioni.

- Cacciari, M.; Irti, N. 2019. *Elogio del diritto. Con un saggio di Werner Jaeger*. Milano: La nave di Teseo editore.
- Cananzi, D. M. 2008. *Interpretazione. Alterità. Giustizia. Saggio sul pensiero di Paul Ricœur*. Roma: Edizioni Nuova Cultura.
- Caputo, J. D. 2006. *Deconstruction in a Nutshell. A Conversation with Jacques Derrida*. New York: Fordham University Press.
- Derrida, J. 1989. Per la critica della violenza, in *Forza di legge*.
- Derrida, J. 1998. Diritto alla giustizia, in *Diritto, Giustizia e Interpretazione*. A cura di G. Vattimo e J. Derrida. Trad. Giovanni Scibilia. Roma–Bari: Laterza: 3–60.
- Ferraris, M. 1998. Non ci sono i gatti, solo interpretazioni, in *Diritto, giustizia e interpretazione* (a cura di Jacques Derrida e Gianni Vattimo). Roma–Bari: Laterza: 129–163.
- Hegel, G. W. F. 2000. *Teisės filosofijos apmatai*. Vertė L. Anilionytė. Vilnius: Mintis.
- Heidegger, M. 1985. *Einführung in die Metaphysik*. In Martin Heidegger. *Gesamtausgabe. II Abteilung. Vorlesungen 1923–1944*, Bd. 40. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Hesiodas. 2002. *Teogonija*. Vert. A. Kairienė. Vilnius: Aidai.
- Irti, N. 2005. *Nichilismo giuridico*. Roma–Bari: Editori laterza.
- Jaeger, W. 2019. Elogio del diritto, in M. Cacciari, N. Irti. *Elogio del diritto. Con un saggio di Werner Jaeger*. Milano: La nave di Teseo editore: 11–61.
- Jaeger, W. 2020. *Paideia*. Trad. Luigi Emery e Alessandro Setti. Milano–Firenze: Bompiani.
- Kant, I. 1977. *Metaphysik der Sitten*, in *Werke in zwölf Bänden*, Bd. 8. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Majorana, E. 2016. Il valore delle leggi statistiche nella Fisica e nelle Scienze sociali, in Giorgio Agamben, *Che cos'è reale? La scomparsa di Majorana*. Vicenza: Neri Pozza editore: 55–78.
- McLoughlin, D. 2019. Sicurezza, governo e crisi del diritto in Agamben, in *Giorgio Agamben. Ontologia politica* (a cura di V. Bonacci). Macerata: Quodlibet.
- Platonas. 2014. *Valstybė*. Iš graikų kalbos vertė J. Dumčius. Vilnius: Margi raštai.
- Platonas. 2005. *Antrasis ir Septintasis laiškas*. Vertė K. Sabolius. Vilnius: Aidai.
- Platone. 2005. *Le Leggi*. Trad. F. Ferrari, S. Poli. Bologna: Rizzoli.
- Ricœur, P. 2005. *Il Giusto I, II*. Trad. a cura di D. Iannotta. Cantalupa, Torino: Effatà.
- Ricœur, P. 2012. *Il diritto di punire*: testi di Paul Ricœur, trad. di L. Alici. Brescia: Morcelliana.
- Ricœur, P. (2001) 2007. *Amore e giustizia*. Brescia: Morcelliana.
- Ricœur, P. 2009. *Studi di fenomenologia. Verso il formalismo giuridico?* A cura di M. Cristaldi. Torino: Giappichelli.
- Ricœur, P. 2008. Prima della giustizia non violenta, la giustizia violenta, in *Paul Ricœur in dialogo. Etica, giustizia, convinzione*. A cura di D. Iannotta. Torino: Effatà Editrice: 160–171.
- Schmitt, C. 2014. *Politinė teologija. Politinė teologija II*. Vert. A. Gailius. Vilnius: Versus Aureus.
- Schmitt, C. 1991. *Il nomos della terra*. Trad. E. Castrucci. Milano: Adelphi Edizioni.
- Schütz, A. 2019. Imperativi senza *imperator*, in *Giorgio Agamben. Ontologia politica* (a cura di V. Bonacci). Macerata: Quodlibet.
- Šerpytytė, R. 2019. *Tikrovės spektrai. Vakarų nihilizmas tarp diagnozės ir teorijos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Vattimo, G. 1998. Fare giustizia del diritto, in *Diritto, Giustizia e Interpretazione*. A cura di G. Vattimo e J. Derrida. Trad. G. Scibilia. Roma–Bari: Laterza: 275–291.
- Vattimo, G. e Derrida, J. (a cura di), 1998. *Diritto, Giustizia e Interpretazione*. Trad. G. Scibilia. Roma–Bari: Laterza.
- Zartaloudis, T. 2019. Violenza senza diritto? Sulla violenza pura come potere destituente, in *Giorgio Agamben. Ontologia politica* (a cura di V. Bonacci). Macerata: Quodlibet.